

Törésvonalak és a civil társadalom intézményesülése a romániai helyhatósági választásokon

Az 1990 utáni időszakban az etnikai törésvonalak mentén történő intézményesülés, illetve az intézményesülés lehetőségei állandóan visszatérő témák a romániai magyar társadalomkutatók, elemzők munkáiban. Ezek az értelmezések abból indulnak ki, hogy az egységesnek tekintett Romániai Magyar Társadalomnak határozott céljai vannak, ezeknek a céloknak az eredője pedig nem más mint valamilyen szintű, akár területi autonómia is. E feltételezett cél magyarázatára és elméleti alátámasztására különböző szociológiai, politológiai metaforákat használnak, mint például a devolúció, a kisebbségi nemzetépítés, párhuzamos társadalom kialakítása, pillerizáció vagy etnicitáson alapuló oszloptársadalom kialakítása, stb. Röviden: egyfajta konzociációs modell megteremtése, illetve életbe ültetése.

Tekintsük át röviden az előbb említett, általam metaforáknak nevezett fogalmakat.

A devolúció fogalmának honosítása elsősorban Molnár Gusztáv nevéhez fűződik, aki *Az erdélyi kérdés* című vitairatában – huntingtoni ihletettséggel – a nyugati civilizációhoz tartozó és így egységesnek tekintett, monolitszerű kulturális hagyományokkal rendelkező Erdély jövőjét a devolúció megvalósításában látja: „A probléma elméleti és gyakorlati megoldását (...) az angolok találták meg (...) a devolúció bevezetésével, ami a központi és a helyi parlamentek közötti ésszerű hatalommegosztást valósítja meg. A devolúció azt jelenti, hogy a 'nemzet lelke' által átszellemesített, egyetlen és kizárólagos államterület uralmát felváltja a területek pluralizmusa. A lokális területek (...) a devolúció révén az állami közigazgatás tárgyából az állam szubjektumaivá, bizonyos értelemben maguk is állammá válnak” (Molnár, 1997). Az erdélyi és skót „hasonlóságokat” azonban más szerzőknél is megtaláljuk (pl. Grúber, 1998), a devolúció ismertetésével pedig a Regio folyóirat 2000/1-es számában is találkozhattunk.

A párhuzamos társadalom kialakítása, illetve az önálló Romániai Magyar Társadalom gondolata a csíkszeredai KAM munkáiban is előfordul. Noha elismerik, hogy a romániai magyar társadalmat mint olyant nem lehet definiálni, ám azt lehet „mondani, hogy a Romániában élő magyarság 'társadalomként működik'” (KAM, 1995). Ebben az antropológiai megközelítésben a társadalom a mindennapi megélés természetes kereteként tételeződik. Ezzel a szerzők azt állítják, hogy „a mindennapi élet megélésében tartósan kimutatható egy olyan magatartáshalmaz, amely részben implicit, részben pedig explicit módon folyamatosan kollektív identitást termel”.

A kisebbségi nemzetépítés elméleti keretét Kántor Zoltán kívánta bevezetni. Szerinte ez a „kisebbségi nemzetépítés egyrészt ellenáll a többségi állam nemzetépi-

tő politikájának, másrészt erősíti az illető nemzeti kisebbség közötti kötelekeket és összetartozás-érzetét. A kisebbségi politika, de általában a nemzeti elven alapuló politika határteremtő, illetve határerősítő. (...) A kisebbségi nemzetépítés célja az önálló társadalom megteremtése” (Kántor, 2000).

Az elmúlt években Bakk Miklós romániai munkássága alapján (Bakk, 1999), ám valójában a magyarországi Enyedi Zsolt egy 1993-as tanulmánya alapján egyre többen kezdik alkalmazni a pilarizáció fogalmát kelet-európai viszonyokra. A „pilarizáció” (magyarul egyébként még használják a „cölöpösödés”, „oszloposodás”, „pil-léresedés” kifejezéseket) jelenségéről akkor beszélünk, „amikor a különálló világnézettel bíró társadalmi csoportok olyan kidolgozott szervezeti struktúrára tesznek szert, amely lehetővé teszi, hogy a csoportok tagjai saját szervezeti hálójukon belül éljék le életük jelentős részét” (Enyedi, 1993). A romániai magyarság vonatkozásában mondhatni kézenfekvőnek tűnik a jelenség továbbgondolása, és így eljuthatunk az etnicitáson alapuló osztó társadalom létrehozásához.

Célom nem az, hogy ezeknek az elképzeléseknek jogosságát vitassam. E „szakmai metaforák” rövid ismertetése arra szolgált, hogy a látszólag egymástól távol álló elméletek, fogalmi keretek résein keresztül kiszűrjük azokat a közös tulajdonságokat, amelyek a romániai magyarság 1990 utáni vizsgálata során mintegy kanonizálva felbukkanak. Úgy gondolom ezek a tulajdonságok az alábbi pontokban foglalhatók össze:

1. a romániai magyarság egységes, makroszintű tételezése;
2. a romániai magyarságnak sajátos politikai szubkultúra tulajdonítása;
3. a romániai magyarságnak valamilyen egységes cél/célok tulajdonítása;
4. a romániai magyarság politikai tevékenységének ezeknek a céloknak való alárendelése;
5. a romániai magyarságnak ezek a politikai tevékenységei kihatnak környezetükre, és megalapozottságuk valamilyen módon összefügg az „erdélyiséggel”. Ebben az összefüggésben e politikai tevékenységek sikeressége valójában egyfajta „deztunicizálódással”, az etnikai jegyek részleges feladásával, a többséggel folytatott dialógussal érhetőek el.

Természetesen meg kell említenünk azt is, hogy a romániai magyarságon belüli ún. törésvonalak létének elismerésével is találkozhatunk. Bárdi Nándor például a határon túli (így a romániai) magyarságon belül törésvonalak létét jelzi az önszerveződési stratégiák, a nemzedéki elkülönülés, a területi probléma (ezen belül: szórvány/tömb ellentézés), a felekezeti különbségek és a nyelvhasználat szintjén (Bárdi, 2000).

Előadásomban arra szeretnék kitérni, hogy a 2000 júniusában lezajlott romániai helyhatósági választások milyen mértékben igazolták vissza a fent vázolt látásmódot egységesítő romániai magyarság-percepciót. A helyhatósági választások során érvényesülnek-e „civil társadalom-szerű” kezdeményezések? Az ilyen kezdeményezések alatt olyan helyi önszerveződések értek, amelyek képesek érdekeiket helyi szinten elfogadtatni, vagy legalább a helyi politika szintjén megmutatni.

Noha tudatában vagyok, hogy klasszikus megközelítésben a civil társadalom a magán és a közszféra dichotóm elválasztását feltételezi (vö. Seligman, 1997), a civil társadalom-szerű kifejezés nem véletlen. Használatát három tényező indokolja:

- a. A „civil társadalom-szerűséggel” egyrészt azt próbálom sugallni, hogy noha létezik az előbb említett dichotómia, a helyi politizálás szintjén a tárgyalt választási periódusban a szétválás nem egyértelmű, hiszen helyi *magán*érdekek találkozásáról van szó a helyi közhatalom megszerzése érdekében. A lokális civil szervezetek így nem a (helyi) politika ellenében szerveződtek, hanem éppen a helyi politikában (és így különböző erőforrásokban) való részesedés érdekében.
- b. A civil társadalom-szerűség másodsorban arra utal, hogy több esetben a helyi, civil(nek látszó) szervezet szoros kapcsolatban áll országos érdekeltségű szervezetekkel és pártokkal (és ilyen értelemben természetesen nem „civil”).
- c. A civil társadalom-szerűség harmadsorban azért indokolt, mert jelzi, hogy nem letisztult helyi mozgásokról van szó, hanem folyamatban, átalakuló félben lévő szerveződésekről.

Jogosan merülhet fel azonban a kérdés, hogy a helyhatósági választások során miért kerülnek előtérbe a civil társadalom-szerű kezdeményezések. Ennek fő oka, hogy a választások előtt nem sokkal – 2000 április folyamán – a román kormány rendelettel változtatta meg a helyhatósági választási törvényt. A módosított törvény a bejutás küszöbértékét az érvényes szavazatok számának egy mandátumra eső hányadában, illetve minimum 5 százalékban határozta meg. Ez a rendelkezés hátrányos az egyéni, független jelölteknek (egy személy ugyanis nehezen szerezheti meg az 5 százalékot), ám kedvez a listát állító pártoknak vagy különböző szervezeteknek, ugyanis a maradék szavazatokat csak a bejutási küszöböt elért listáknak osztja vissza. Hatásai szintjén a törvény a romániai magyarságon belül már korábban is létezett töredezettsége intézményesülésének nyújtott keretet, hiszen listaállításra civil szervezetek is jogosultak voltak. A civil társadalom-szerű szervezetekre, a különböző helyi érdekcsoportosulásokra való odafigyelés tehát a módosított rendelkezés értelmében is nyilvánvalóvá válik.

A továbbiakban megvizsgáljuk a helyhatósági választások eredményeit, ezen belül pedig az RMDSZ eredményeit emeljük ki, majd pedig rátérünk néhány jellegzetesnek, illetve precedensértékűnek tartott esetre (székelyföldi példák, Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyszeben).

A 2000-es júniusi választások során az alábbi pártpreferencia alakult ki a mérvadónak tekintett megyei szavazatok alapján. A román választási rendszer alapján ezt a listát szokták a pártok kedveltségének alapjául venni, a rendszerint későbbi időpontban zajló országos parlamenti választások eredményeit leginkább ez az opciósor szokta megközelíteni.

Párt	Szavazatok száma	%
PDSR	2 200 806	27,26%
PD	803 689	9,95%
CDR	605 541	7,50%
APR	596 846	7,39%
PNL	563 255	6,98%
PRM	533 854	6,61%
RMDSZ	512 413	6,35%

Forrás: <http://www.kappa.ro>

A fenti táblázatból kikövetkeztethető, hogy az RMDSZ a magyar nyelvű lakosság számarányának nagyjából megegyező támogatottságot élvez. Azonban ha részletesebb bontásban vizsgáljuk az eredményeket, kiderül, hogy miközben abszolút értékben, azaz a leadott érvényes szavazatok tekintetében az RMDSZ támogatottsága több mint 90000 szavazattal csökkent, a mandátumok szintjén pozitív változás következett be.

	SZAVAZATOK			MANDÁTUMOK		
	1996	2000	különbség	1996	2000	különbség
Megyei tanácsosok	602561	512413	-90148	133	135	+2
Helyi tanácsosok	563108	468904	-94204	2409	2451	+42
Polgármesterek	443808	419271	-24537	121 ¹	148	+27

Forrás: <http://www.kappa.ro>

A fenti adatsorok alapján kijelenthetjük, hogy a választási törvény módosítása miatt az RMDSZ statisztikailag megerősödött, kiváltképpen a helyi tanácsok és a polgármesteri funkciók szintjén. Az önkormányzatokba való „menekülést” szolgáló hivatott törvénymódosítás alapjául valószínű az a megfontolás állt, hogy a közvélemény-kutatások eredményei már korábban jelezték az akkori kormánypártok várható gyenge szereplését. E decentralizációba vetett hitet alátámasztó választási algoritmus azonban nemcsak a korábbi koalíciós pártoknak kedvezett, hanem a felerősödő PDSR-nek is.

Az előbb említett választási törvény-módosítás előtérbe sodorta az erdélyi (romániai) magyarság egységének kérdését: helyi szinteken, főképp a tömbmagyar székelyföldi régióban beindult egyfajta polarizáció, amelynek egyik felén az RMDSZ, a másik felén pedig a NEM-RMDSZ állt. A NEM-RMDSZ pólus a magyar nemzetiségű függetleneket, az ún. román pártokat, vagy a civil szervezetek képviselőit egyaránt jelentheti. A törvény megváltoztatására Székelyföldön két jellegzetes válasz született:

- a. Székelyudvarhelyen az Udvarhelyért Polgári Egyesület nevű szervezet indított jelöltek, az egyesület tagjai pedig részint az RMDSZ Reform Tömörüléséhez állnak közel. Az egyesületet elsősorban a civil társadalom részének tekintett egyházak, tanárok és szervezetek támogatták. Ezt a megoldást *kisodródó (spin off) intézményesülésnek* nevezhetjük.

- b. A második székelyföldi válasz Gyergyószentmiklóson született. Itt a helyi RMDSZ ellenében a Nemzeti Liberális Párt színeiben fiatal magyar vállalkozók indultak. Összevetve az előbbi példával, itt nem a civil társadalom klasszikus elemei sorából kerültek ki a támogatók, hanem a vállalkozói szférából. Ezt a megoldást „*nonintegratív kényszermegoldás*”-nak tekinthetjük (azért nonintegratív, mert a helyi politikai érdekeket nem tudták olyan módon intézményesíteni, hogy azok könnyebben eladhatók legyenek a helyi politikai piacon).

Ha a két esetet a „centrum” és „lokalitás” dimenziójában vizsgáljuk, közös tulajdonságukat is megállapíthatjuk. Mindkét magyar többségű városban a centrum (értsd: RMDSZ) nagyon élesen jelen volt, vagy igazodott a lokalitáshoz (a NEM-RMDSZ pólushoz). Itt nemcsak arról van szó, hogy az új típusú szerveződések konkurensként léptek fel, és ezért – legalábbis a kampány során – alkalmazkodni kellett a vetélytárs kihívásaihoz, hanem arról van szó, hogy a lokalitást megjelenítő entitás létét a centrum megkérdőjelezi. Más megfogalmazásban, a makropolitika ki akarja sajátítani a mikropolitika jellegzetességeit. Ez az állapot felidézi Robert Dahl egykori kérdését: *Who Governs?* (Ki kormányoz?). Ugyanis míg az Egyesült Államok városaiban viszonylag egyszerűen be lehet határolni a helyi hatalmat, addig Európában (és az általunk tárgyalt esetekben is), jóval nehezebb eldönteni, a helyi szint vagy az országos szint van-e hatalmon? A helyi hatalom szervei vagy a hatalom helyi szervei?² A civil társadalom-szerű érdekek, vagy a makropolitikai érdekek? A helyhatósági választások kapcsán a két szint logikája egymásnak ellentmondhat. Az országos szint például megfogalmazhat a Romániai Magyar Társadalom összerdekeit szolgáló intézkedéseket, azonban ez minden esetben nem felelhet meg a helyi érdekeknek³.

A centrum és a lokális ellentétezése megkérdőjelezheti az előadás elején említett pilarizációt is. Ha elfogadjuk Enyedi különbségtételét szubkultúra és pillér között, illetve ha pillér alatt „egészében intézményesült, hierarchikus szervezeti struktúrával bíró szubkultúrát” értünk (Enyedi, 1993), akkor a centrum életképességét az biztosíthatja, ha a lokalitással „összeszerveződő” egységet alakít ki. Ez az összeszerveződés nyilván akkor lehet létkérdés, ha a romániai magyarságot egy pillérbe soroljuk. A fenti két eset azonban inkább azt vetíti előre, hogy a romániai magyar társadalom (ha létezik ilyen) több oszlopra támaszkodik vagy támaszkodhat. A többpólusúval, illetve a lokalitások sokféleségének elismerésével természetesen eddig is találkozhattunk, ám az ismertetett példák újfajta önszerveződési stratégiákat villantottak fel. A választási törvény módosítására adott székelyföldi válaszok kapcsán Bakk és Székely jogosan jegyzik meg: „Listaállításra több lehetőség kínálkozott, ezek közül kettőnek lehet kihatása az RMDSZ-re: a román pártok, valamint a civil szervezetek jogalanyiságát felhasználó listaállítás. Az igazi meglepetést a pártlistára leadott szavazatok magas száma jelentette, erre mindeddig nem volt precedens. Először került sor a kisebbségi érdekvédelmet vállaló civil szervezetek jelöltállító jogosítványának igénybevételére is, a politikai elit ezzel mindeddig nem élt.” (Bakk-Székely, 2000)

Másfajta törésvonalakat lehet beazonosítani Kolozsvár és Marosvásárhely esetében. Ezekben a városokban az etnikai törésvonalak egy lappangási idő elteltével (ez az első fordulóig tartott) a második fordulóban maximálisan felszínre törtek.

Másképp fogalmazva, e vegyes lakosságú nagyvárosokban a fontos és helyi kérdések mintegy szükségszerűen etnicizálódnak. E tételyszerű kijelentésnek azonban ellentmond Nagyszeben példája, ahol noha a német kisebbség a lakosság kb. 5%-át teszi ki, mégis német nemzetiségű polgármestert választottak (megjegyzendő, itt is tetten lehet érni a lokalitáson túlmutató civil társadalmi-szerű komponenseket, hiszen a német nemzetiségű jelölt megyei főtanfelügyelő volt, a Nyílt Társadalom Alapítvány kuratóriumának tagja). Az etnikai szavazás, illetve nem-szavazás ezen eseteknek vizsgálata messzire vezethetne, itt csak annyit jegyünk meg, hogy a románok magyarokkal szembeni előítéletei „hagyományosan” erőteljesebbek, mint a németekkel szemben.

A kolozsvári és marosvásárhelyi eseteket értelmezve a romániai (nemcsak magyar) sajtóban az a vélekedés terjedt el, hogy Gheorghe Funar újraválasztása és Marosvásárhely román nemzetiségű polgármesterének megválasztása azzal magyarázható, hogy az úgynevezett külvárosokban, a lakótelepeken, „a perifériákon” a korábban betelepített gyökértelen, román nemzetiségű parasztmunkásokat nagy mértékben befolyásolta a nacionalista retorika. Úgy gondolom azonban, hogy ezeket az eredményeket árnyaltabban kell értelmezni (hiszen Nagyszebenben is vannak lakótelepek, és mégsem etnikai szavazás történt).

A fenti sajtószerű vélekedésekben két mozzanat érhető tetten. Egyrészt ezekben a romániai magyar politikai elit társadalomképe, pontosabban társadalomképének hiánya ragadható meg. Ez a társadalmi kép hiány nem számol azzal, hogy igenis a lakótelepeken is léteznek magyarok, akiket meg lehetne/kellene szólítani (ha valaki például a választási plakátokat megvizsgálja, könnyen észreveheti, hogy az RMDSZ képi üzenetébe inkább múltidéző, a régi városrészeket vagy a városok régi főtereinek szimbolikus értékű elemeit használták fel⁴, míg a vetélytársak bátran nyúltak akár lakótelepszerű témákhoz is).

Másrészt a korábbi vélekedéseket úgy is cáfolhatjuk, hogy nem biztos, hogy a helyi perifériák „hibások” a román nemzetiségű polgármesterek megválasztásáért. Azt is mondhatnánk, hogy a „helyi centrumok” nem képesek a városi élet logikájába bevonni ezeket az úgynevezett perifériákat. Ennél a pontnál újra felvetődik a centrum és lokalitás (itt értsd: helyi periféria) problémaköre. A tömbmagyar régió kapcsán e kérdésnek vertikálisnak nevezhető vetületét tárgyaltuk, jelen esetben pedig a horizontális szintről van szó. Az előbbi esetben – mint láttuk – a centrum és lokalitás konfliktusával számoltunk, „feles város” vagy (magyar szempontból) kisebbségi (vagy akár szórvány) kontextusban a centrum erőforrásainak perifériák felé történő mobilizálhatóságának korlátozottságáról van szó. Itt is megemlíthetjük, hogy valamilyen oszloptársadalom kialakításáról akkor lehetne beszélni, ha az etnikai vagy nem etnikai jellegű civil kezdeményezéseket támogatná a helyi centrum vagy elit. Az ily módon létrejövő pillérekre lehetne támaszkodni nem csak egy választási kampány során, hanem egyszersmind kialakulhatna egy olyan pillérhálózat, amely megfelelő lenne a romániai magyarság társadalmi rétegződésének is.

Röviden összefoglalva az alábbiakat mondhatjuk:

1. A helyhatósági választások az erdélyi és román társadalom *mozaik* jellegét sodorták előtérbe. Ez a magyarokra és románokra egyaránt érvényes. A magyar kisebbségen belüli – egyébként ismert – regionális meghatározottságú azonoságtudat-eltérések (hiszen másképp tevődik fel az identitás problémája a tömbmagyarságon belül, mint például a Partiumban) a választási magatartásokban is megnyilvánultak. A románok esetében nem az az érdekes, hogy különbségek léteznek az erdélyi és regáti románok között, hanem – az általam vázolt nagyszabedű példa alapján – az, hogy az erdélyi románságon belül is nagy – és választások során beazonosítható – eltérések tapasztalhatók.
2. A választások nemcsak az etnikai törésvonalakat erősítették meg, hanem a magyar etnikumon belüli többnyire regionális törésvonalakat is nyilvánvalóvá tették. Az etnikai törésvonalakat a lokális identitások még tovább szabdalják.
3. Az RMDSZ egyrészt a civil társadalmat kisajátítva (Székelyföld), másrészt pedig a lokalitásokat, helyi perifériákat mellőzve próbálta üzenetét eljuttatni a választókhoz. A centrum és lokalitás viszonya a tömbmagyarságon belül vertikális konfliktusként, nem többségi környezetben pedig horizontálisan neglígálják egymást.

JEGYZETEK

- ¹ Ez a hivatalosan közölt adat. Bakk – Székely tanulmányában 133 polgármester szerepel, ez a szám valószínű tartalmazza a magyar nemzetiségű, ám nem RMDSZ színekben nyert jelölteket is.
- ² Ez Beér János egyik definíciójának adaptálása. Beér szerint: „A helyi tanácsok nem a helyi hatalom szervei, hanem a hatalom helyi szervei”. Idézi: Pálné Kovács Ilona, 1997.
- ³ A Székelyföldön például a magyarság érdekeire, megmaradására való hivatkozás nem egyéb tautológiánál.
- ⁴ Lásd az RMDSZ honlapját: www.rmdsz.ro/magyar/val/plakatok.htm

IRODALOM

- Bakk Miklós: Etnicitás és oszloptársadalmak *A Hét*, 1999/29
- Bakk Miklós – Székely István: Az RMDSZ és az önkormányzati választások. *Magyar Kisebbség* 2000./3.
- Bárdi Nándor: Törésvonalak keresése a határon túli magyar politikában. In Bárdi Nándor – Éger György (szerk.) *Útkeresés és integráció. Válogatás a határon túli magyar érdekvédelmi szervezetek dokumentumaiból 1989-1999.* Teleki László Alapítvány, Budapest, 2000.
- Dahl, Robert: *Who Governs?* New Haven: Yale University Press, 1961

- Enyedi Zsolt: Pillér és szubkultúra. A politikai-kulturális tagolódás egy lehetséges fogalmi kerete. *Politikatudományi Szemle* 1993./4.
- Grúber Károly: Regionalizmus, nemzetállamok, európai integráció, közép-kelet- és nyugat-európai távlatok. *Magyar Kisebbség* 1998./2.
- KAM: Változás és/vagy stabilitás (A romániai magyar társadalom szerkezetének és működésének fontosabb komponenseiről). In *Változásban? Elemzések a romániai magyar társadalomról*, Pro-Print, Csíkszereda, 1995.
- Kántor Zoltán: Kisebbségi nemzetépítés – A romániai magyarság mint nemzetépítő kisebbség. *Regio* 2000./3.
- Molnár Gusztáv: Az erdélyi kérdés. *Magyar Kisebbség* 1997./3.-4.
- Pálné Kovács Ilona: Lokális és regionális politika. A helyi politika és regionalizmus – nemzetközi trendek. *Politikatudományi Szemle* 1997./2.